

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЛАСТИВОСТЕЙ ТА ПРИНЦИПІВ ПРАВА (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Багатоаспектний характер права обумовлює різноманітність форм та напрямів наукового пізнання цієї категорії. Важливим аспектом наукового дослідження права є визначення його сутності, природи та призначення, пізнання яких є неможливим без аналізу основних категорій права, серед яких його властивості та принципи. Саме це і визначає актуальність обраної теми дослідження.

Різні аспекти феномену права досліджувалися багатьма вченими, серед яких, зокрема, С. Алаіс, С. Алексєєв, В. Бабкін, М. Байтін, В. Бачинін, С. Бобровник, О. Богінч, М. Братасюк, А. Венгеров, М. Козюбра, О. Лейст, Л. Луць, С. Максимов, В. Нерсисянц, Н. Оніщенко, В. Плавич, М. Цвік, Л. Явич, Ю. Шемшученко та інші.

Проте, оскільки право є багатоманітним явищем, на нашу думку, необхідно більш ґрунтовно здійснити порівняльний аналіз основних характеристик права — його властивостей об'єктивного характеру та засадничих принципів, які пронизують всю правову тканину.

Властивість — це те, що притаманне будь-якому предмету чи явищу і є невід'ємною складовою його існування [1, с. 407]. Використання категорії «властивість» означає, що право, як і будь-яке інше об'єктивне явище соціальної дійсності, має «свої», органічно йому притаманні об'єктивні характеристики. Саме вони, властивості права, розкривають особливості писаного права як такого явища, яке, з'явившись на світ, виступає як потужний соціальний регулятор [2, с. 44].

Під принципами права розуміють основоположні загальноприйняті норми, які виражають властивість права і мають вищу імперативну юридичну силу. Принципи права називають і ціннісним стрижнем правової матерії, своєрідним «вищим правом» [3, с. 258]. Проте, О. Лукашева наголошує, що не все, що закріплено в праві, є правовим принципом, інакше можна було б розширювати кількість правових принципів безмежно, враховуючи багатоманітність закріплених у праві суспільних відносин [4, с. 23]. Тому, на нашу думку, принципи права є похідними від його властивостей об'єктивного характеру.

Саме поняття «принцип» у перекладі з латинської мови означає «початок», «першооснова», «первинність». Ще з давнини принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. Це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і водночас вектор, який визначає напрямок його розвитку [3, с. 221].

Тобто коли аналіз змісту права дає відповідь на запитання про те, чим є це соціальне явище, а аналіз сутності — чиї інтереси та волю воно виражає, то формування принципів відповідає на запитання про те, на яких засадах будується правове регулювання, які наукові ідеї закладені в основі такого регулювання [5, с. 94]. Властивості ж, в цьому сенсі, відображають істотну визначеність права, завдяки якій воно є саме цим, а не іншим об'єктом [6, с. 255].

Н. Оніщенко висловила думку про те, що принцип — це завжди вихідна засада, але крім неї, і норми, і соціальні відносини, оскільки принципи набувають нормативного і правозастосовного змісту [7, с. 3]. Принципи права набули універсального значення, оформилися в галузі основних прав людини, одержали закріплення на міжнародному рівні [3, с. 223].

Отже, правові принципи реалізуються не лише в системі правових норм, а і в правозастосовній діяльності, втілюються у правопорядку. Принципи права відображають правові ідеї [5, с. 89]. Водночас, співставлення властивостей права з його якістю призводить до розгляду властивостей як зовнішнього виразу якості права [8, с. 255]. Якість права, в свою чергу, також має практичний

вияв, який вбачається в ефективності правового регулювання, адже цінністю регулювання суспільних відносин правом є його реальна позитивна (корисна) значущість для існування і розвитку суспільства і окремих індивідів у ньому, тобто результативність правового впливу. Саме тому ефективність правового регулювання — це практична сторона вияву категорії «якість права». Своє реальне буття норма права отримує в процесі реалізації, взаємодії з реальними суспільними відносинами. Поза суспільної практики ефективність правової норми не виявляється [9, с. 22].

Г. Свєрдлик зазначає, що методологічно при формуванні правових принципів зустрічаємо поєднання об'єктивного та суб'єктивного. Суб'єктивне виявляється в тому, що ці принципи є результатом свідомої діяльності людини. Об'єктивне досягається врахуванням усієї сукупності ознак речі чи явища, всіх зв'язків та опосередкованостей предмета [5, с. 92]. При цьому, лише визнання об'єктивного характеру права дозволяє розглядати його як таке соціальне явище, яке має певні об'єктивні властивості. А це, в свою чергу, визначає об'єктивні передумови соціальної цінності права [10, с. 65].

Спільною рисою категорій «властивості» та «принципи» права, на наш погляд є розгляд обох категорій в площині різних типів праворозуміння.

У зв'язку з цим, слід зазначити, що прагнення подолати протиставлення природного і позитивного права у структурі права, а також непримиренну боротьбу теорій природного права і правового позитивізму, що однобічно відображають цю структуру, породило тенденцію до синтезу або інтеграції цих протилежних елементів [11, с. 37].

Це дає підстави стверджувати, що окремі об'єктивні властивості права можуть носити універсальний характер, оскільки сумісні і з природним, і з позитивним типами праворозуміння, хоча при цьому вони можуть мати в рамках кожного з них специфічний зміст. Йдеться, зокрема, про верховенство правового закону, загальнообов'язковість права, визначення правом меж свободи, рівності та справедливості для забезпечення реалізації прав людини та інші властивості права.

В цьому аспекті, важливою є думка С. Погребняка, який зазначає, що прихильники юридичного позитивізму і прихильники природного права, незважаючи на використання різних підстав для легітимації, можуть дійти згоди щодо переліку основоположних принципів сучасного права. Це пов'язано з тим, що починаючи з другої половини ХХ ст., формується стійке переконання, що позитивне право має відповідати певним моральним стандартам — справедливості, рівності, свободі, гуманізму та ін. Ці засади знаходять своє відображення в конституціях і міжнародних актах, що свідчить про своєрідну «конвергенцію» природного і позитивного права. Завдяки цьому зникає підґрунтя для гострого конфлікту між цими школами праворозуміння при оцінці правового характеру тих чи інших норм [12, с. 215].

Отже, ознаками основоположних принципів права є втілення в них найважливіших цінностей, притаманних певній системі права, концентроване відображення результату розвитку права та визначення напрямків його подальшого розвитку, найбільш загальний характер, пріоритет перед нормами права, підвищена стійкість, самодостатній характер [12, с. 301]. Основною ж ознакою властивостей права є їх здатність відображати сутність права на кожному етапі його розвитку та еволюції; можливість в своїй сукупності скласти якість права, яка, в свою чергу, надає нам змогу розглядати право як цілісне самостійне явище соціальної дійсності.

Порівняльне дослідження принципів та властивостей права можливо здійснити на прикладі такої складної та багатогранної категорії, як «справедливість». Вона досліджується в науці і як соціально-політичне, моральне, правове явище, і як почуття, оцінка, норма, принцип, ідеал.

Найчастіше справедливість розуміють як «моральну ідею права», яку розглядають поза позитивним правом, тобто поза сферою власне права. Справедливість у праві настає як реальна і першочергова справедливість суспільного життя, де рівність є невід'ємною якістю. В цьому плані право є унікальним інститутом, що здатний запровадити рівність у систему соціальних відносин [13, с. 15].

Справедливість — одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Як зазначає В. Шилінгов, зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юри-

дичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [14, с. 104].

Водночас, в науці по-різному визначається роль такої справедливості у праві. Одні автори вважають, що соціальна справедливість, як категорія, що тісно пов'язана із правом, повинна розглядатися як принцип права. Інші розглядають справедливість як властивість права (особливу його якість).

При вирішенні дискусійного питання щодо справедливості як принципу права чи як його властивості, В. Ладиченко переконаний, що альтернативи бути не може. Справедливість — це принцип права, що пронизує всі «поверхи» правової системи — від окремих його норм до права в цілому. Коли принцип справедливості втілюється у праві, то право тим самим набуває властивості справедливості. Визначений принцип діяльності стає властивістю її результату [15, с. 3].

Проте, В. Нерсисянц зазначає, що право вже за визначенням є справедливим, а справедливість — це внутрішня властивість і якість права [16, с. 65].

В. Горбатенко також зазначає, що справедливість — це внутрішня властивість і якість права; нормативне поняття моралі, що відіграє значну роль у соціально — політичній та правовій свідомості людей; соціальна цінність захищати й культивувати яку в умовах демократичного розвитку покликана вся система права [14, с. 75].

Слушною є думка О. Осинської про те, що принцип виступає відносно форми та змісту права як самостійна категорія, що виражена у вимозі, що пред'являється до права. Звичайно, принципи права мають власний зміст, але дійсно важливим є виділити те відправне начало, згідно з яким ідея є первісною при формуванні принципу права [5, с. 90]. Справедливість, на наш погляд, і є такою вихідною ідеєю права, на основі якої мають формуватися всі принципи права.

Справедливість обумовлюється поняттям права, є його внутрішньою властивістю, якістю права. За своїм змістом та етимологією справедливість (*justitia*) обумовлюється категорією права (*jus*), характеризує наявність в соціальному просторі правового начала та відображає його всезагальність, правильність, імперативність та необхідність. Діяти за справедливістю означає діяти правомірно, відповідно до всезагальних та рівних вимог права [17, с. 8].

Тому, на нашу думку, оскільки справедливість становить центральну ідею, іманентну праву, її слід вважати його властивістю.

Таким чином, виходячи з усього вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що право — складне та багатогранне явище. Первинними, необхідними та структурно обумовленими характеристиками права є його властивості об'єктивного характеру. Принципи права є похідними від його властивостей, про що свідчить аналіз категорії справедливості.

Проте, принципи права можуть бути проявами його властивостей. Іншими словами, принципи права — це концентрований вираз найважливіших сутнісних властивостей права. Так, справедливість пов'язана із буттям права, його визначеністю як об'єкта соціальної дійсності, невіддільна від цієї визначеності. І вже в процесі правового регулювання справедливість виявляється як принцип права.

Використана література:

1. *Философский энциклопедический словарь*. — М.: ИНФРА — М, 1997. — 576 с.
2. *Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев*. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Норма, 2002. — 608 с.
3. *Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник] / О. Ф. Скакун / [пер.з рос.]*. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
4. *Лукашева Е. А. Правосознание и укрепление законности в СССР / Е. Лукашева*. — М.: Госюриздат, 1957. — 106 с.
5. *Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Осинська*. — К., 2010. — 227 с.
6. *Философская энциклопедия / [гл. ред. Ф. В. Константинов]*. — М.: Советская Энциклопедия, 1967. — 576 с.
7. *Онiщенко Н. М. Монiзм у правi в контекстi сучасного праворозумiння / Н. М. Онiщенко // Держава i право*. — Випуск 47. — К.: Ін-т держави i права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. — С. 3-7.

-
8. *Философский энциклопедический словарь* / [зедкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. — [2-е изд.]. — М.: Сов. энциклопедия, 1989. — 815 с.
 9. *Федосова В. А.* Эффективность действия норм советского государственного права / В. А. Федосова. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. — 156 с.
 10. *Алексеев С. С.* Социальная ценность права в советском обществе / С. С. Алексеев. — М.: Юридическая литература, 1971. — 224 с.
 11. *Максимов С.* Дуальність права / С. Максимов // *Право України*. — 2010. — № 4. — С. 36-42.
 12. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика): [монографія] / С. П. Погребняк. — Х.: Право, 2008. — 240 с.
 13. *Погребняк С.* Про ознаки права / С. Погребняк // *Вісник Академії правових наук*. — 2008. — № 4. — С. 13-17.
 14. *Розвиток вітчизняних правових інститутів в умовах демократичних процесів*: [монографія] / М. Г. Патеї-Братасюк, В. Д. Гвоздецький, О. Г. Мурашин та ін.; [за заг. ред. М.Д. Патеї-Братасюк]. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. — 368 с.
 15. *Ладиченко В. В.* Юридична справедливість як принцип права / В. В. Ладиченко // *Держава і право*. — Випуск 31. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. — С. 3-8.
 16. *Нерсесянц В. С.* Общая теория права и государства / В. С. Нерсесянц. — М.: Издательская группа «НОРМА-ИНФРА М», 1999. — 535 с.
 17. *Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах* / [отв. ред. Н. М. Марченко]. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — Т. 2: *Право*. — М.: Норма, 2007. — 816 с.

Біржакова Є. О. Порівняльна характеристика властивостей та принципів права (теоретико-правовий аспект).

В статті досліджуються основні категорії права: його властивості об'єктивного характеру та основоположні засади — принципи. Визначаються їх спільні та відмінні риси. Порівняльний аналіз принципів та властивостей права здійснюється на прикладі такої складної та багатогранної категорії, як «справедливість».

Ключові слова: право, властивості права, принципи права, праворозуміння, справедливість.

Birzhakova E. A. Сравнительная характеристика свойств и принципов права (теоретико-правовой аспект).

В статье исследуются основные категории права: его свойства объективного характера и основоположные идеи — принципы. Определяются их общие и отличительные черты. Сравнительный анализ принципов и свойств права осуществляется на примере такой сложной и многогранной категории, как «справедливость».

Ключевые слова: право, свойства права, принципы права, правопонимание, справедливость.

Birzhakova E. Comparative Description of Properties and Principles of Law (Legal Theoretical Aspect).

The law is a difficult and multidimensional category. The important aspect of research of law as a scientific category is a determination of its nature, essence and social setting. The analysis of modern law in the process of its forming, functioning and realization, unavoidable appears as a difficult intensive cognitive process.

In the article are examined the major categories of law, among which its properties in objective nature and the founding ideas — principles. Properties of law are considered as necessary structural characteristics of law which in its totality make quality of the law and give possibility to describe law as integral, independent phenomenon in objective reality. Properties of law are in unity, dialectical co-operation and combination. Properties of law provide it to ensure high increase in organization of public relations, making them well-regulated and the order. Principles of law are considered by author as the fundamental idea which is governed by law. Principles of law have an universal value, designed in industry of basic human rights and got fixing at an international level.

The author comes to the conclusion that principles of law are derivative from its properties. It means that the properties of the law objective character are primary characteristics of law as phenomenon of social reality. In the article are also considered general signs of properties and principles of the law among which, in particular: the need to define various aspects of the manifestation of both categories; implementation of these categories in public practice and their impact on the effectiveness of legal regulation; specificity of properties and principles of law in the plane of different approaches to legal understanding, as well as the universal nature some of them in the aspect of consideration as a natural or positive legal understanding, etc.

The comparative analysis of properties and principles of law is carried out on the example of such complex and multifaceted category as «justice». An author concludes that justice is not just a principle of law, namely its property.

Key words: the law, properties of law, principles of law, legal understanding, justice.